

DOI: 10.33270/03243401.101
УДК 343.98

Особливості проведення допиту свідків і потерпілих під час розслідування порушення законів та звичаїв війни

ЖОВТЮК Олександр*

заступник директора з виховної роботи Київського ліцею безпекового спрямування та національно-патріотичного виховання Національної академії внутрішніх справ м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5734-8356>

Анотація. Одним із головних завдань нашої держави є відсіч збройної агресії Російської Федерації, поновлення порушених прав і свобод українських громадян, забезпечення принципу невідворотності відповідальності винних у вчиненні воєнних злочинів в Україні. За цих обставин постає необхідність досудового розслідування воєнного злочину за ст. 438 Кримінального кодексу України «Порушення законів та звичаїв війни» та проведення важливої слідчої (розшукової) дій – допиту свідків і потерпілих у кримінальному провадженні. Метою статті є дослідження тактичних і психологічних особливостей проведення допиту свідків та потерпілих під час розслідування порушення законів і звичаїв війни. З метою її досягнення виконано такі завдання: висвітлено тлумачення допиту на сучасному етапі розвитку законодавства, науки і практики; схарактеризовано розслідування порушення законів та звичаїв війни; сформовано тактичні й психологічні особливості проведення допиту свідків і потерпілих під час розслідування порушення законів та звичаїв війни. Для виконання поставлених завдань, окрім філософських методів і методів формальної логіки (аналіз, синтез, дедукція, індукція), було використано спеціально-правові методи (порівняльно-правовий, системно-структурний) та метод системного аналізу. Для судового розгляду порушення законів і звичаїв війни, зокрема як для судів України, так і Міжнародного кримінального суду, основним завданням є встановлення причиново-наслідкового зв'язку між винними діями країни-агресора та наслідками, які були спричинені протиправними діями. З огляду на ці особливості, необхідною є ретельна робота з доказовою базою, зокрема документування та розслідування воєнних злочинів, відповідно до міжнародних стандартів, що реалізується шляхом проведення допитів свідків і потерпілих у кримінальних провадженнях за ст. 438 Кримінального кодексу України. Доведено, що тактичні та психологічні особливості проведення допиту свідків і потерпілих під час розслідування порушення законів та звичаїв війни мають враховувати індивідуальні риси допитуваних осіб.

Ключові слова: права людини; міжнародний злочин; кримінальне провадження; слідча (розшукова) дія; криміналістичне забезпечення; воєнний стан.

Історія статті:

Отримано: 31.01.2024
Переглянуто: 26.02.2024
Прийнято: 25.03.2024

Рекомендоване посилання:

Жовтюк О. Особливості проведення допиту свідків і потерпілих під час розслідування порушення законів та звичаїв війни. *Юридична психологія*. 2024. № 1 (34). С. 101–109. doi: 10.33270/03243401.101.

* Відповідальний автор

Вступ

В умовах відсічі збройній агресії РФ та з метою поновлення порушених прав і свобод українських громадян, а також забезпечення принципу невідворотності відповідальності винних осіб у вчиненні воєнних злочинів в Україні актуальною є необхідність криміналістичного забезпечення розслідування порушення законів і звичаїв війни (ст. 438 КК України), щоб задіяти всі національні й міжнародні правові механізми задля відновлення верховенства права та справедливості. Розслідування порушення законів і звичаїв війни – складний, трудомісткий процес, що вимагає від органів досудового розслідування, прокуратури, суду, експертних установ та інших кваліфікованих фахівців скоординувати свої зусилля і ресурси, щоб протистояти сучасним викликам.

І. В. Гловюк (2022) за результатами вивчення судової практики виокремлює типові серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, спрямовані проти людей, які кваліфікують за ст. 438 КК України. Зокрема, це: навмисне вбивство, катування та нелюдське поводження; навмисне заподіяння тяжких страждань або серйозного каліцтва чи завдання шкоди здоров'ю людини; напад на осіб, які знаходяться під захистом міжнародного гуманітарного права; здійснення нападу невивірковим характеру, коли відомо, що це стане причиною людських втрат серед цивільного населення і спричинить збиток цивільним об'єктам; напад на небезпечні установи і споруди, якщо відомо, що це спричинить надмірні втрати серед цивільного населення або значні збитки цивільним об'єктам; напад на місцевості, які не обороняють, і демілітаризовані зони; неправомірний напад на культурні цінності, які чітко розпізнають; проведення на людях медичних, біологічних або наукових експериментів; нелюдське поводження, яке супроводжують приниженням гідності людини, зокрема застосування практики апартеїду, геноциду та інших дій, які ґрунтуються на расовій дискримінації, тощо. Під час розслідування порушення законів і звичаїв війни слід дотримуватися вимог кримінального процесуального законодавства, а також стандартів розслідування кримінальних правопорушень. Зокрема, стандарти розслідування охоплюють таку важливу складову, як стандарти проведення слідчих (розшукових) дій.

Допит – це регламентована КПК України слідча (розшукова) дія, що полягає в одержанні компетентним суб'єктом (дознавачем, слідчим, детективом, прокурором, слідчим суддею, суддею) від свідка, потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого показань про обставини, що мають значення для кримінального провадження. Підставою для проведення допиту є наявність достатніх даних про те, що певній особі відомі обставини, які мають значення для кримінального

провадження, та їх можна отримати шляхом проведення допиту.

Допит є важливою слідчою (розшуковою) дією, для проведення якої необхідне постійне запровадження нових підходів і методів вивчення та вдосконалення (Denysovskyi, & Rodenko, 2023).

Окреслена проблематика є предметом обговорення сучасних вчених, таких як М. А. Готвянська (2019), Г. Ю. Нікітіна-Дудікова (2020), О. М. Пасько, В. В. Грошко (2022), Ю. М. Черноус, С. О. Власенко (2022). Однак, дослідивши юридичну літературу, зокрема напрацювання в галузі криміналістики, кримінального та кримінального процесуального права, можемо констатувати брак досліджень щодо допиту свідків і потерпілих під час розслідування порушення законів та звичаїв війни.

Матеріали та методи

Метою статті є дослідження тактичних і психологічних особливостей проведення допиту свідків та потерпілих під час розслідування порушення законів і звичаїв війни. З метою детального висвітлення проблематики сформульовано завдання: окреслити тлумачення допиту на сучасному етапі розвитку законодавства, науки і практики; надати загальну характеристику розслідування порушення законів та звичаїв війни; сформулювати тактичні і психологічні особливості проведення допиту свідків та потерпілих під час розслідування порушення законів і звичаїв війни.

Для досягнення поставлених завдань, окрім філософських методів і методів формальної логіки (аналіз, синтез, дедукція, індукція), було використано спеціально-правові методи (порівняльно-правовий, системно-структурний) та метод системного аналізу.

Результати й обговорення

Передусім розглянемо тлумачення допиту на сучасному етапі розвитку законодавства, науки і практики.

М. А. Готвянська (2019) визначає допит як процесуальну дію, яку слід тлумачити як регламентований кримінально-процесуальними нормами інформаційно-психологічний процес взаємодії учасників допиту з метою отримання повної та неупередженої інформації про відомі допитуваному факти, що матимуть значення для встановлення істини в кримінальному провадженні.

Г. Ю. Нікітіна-Дудікова (2020) висвітлює поняття допиту як вербальну слідчу (розшукову) дію, що потребує врахування тактики його проведення, а саме: тактичних прийомів і криміналістичних рекомендацій, спрямованих на встановлення психологічного контакту й отримання необхідних відомостей від малолітнього потерпілого.

На думку Ю. М. Черноус та С. О. Власенка (2022), допит є вербальною слідчою (розшуковою)

дією, яка має першочергове значення в процесі досудового розслідування, оскільки дає змогу отримати доказову інформацію, проте потребує врахування тактичних і психологічних особливостей його проведення. Полягає в застосуванні тактичних прийомів та їх комбінацій, спрямованих на встановлення психологічного контакту й подолання протидії розслідуванню кримінальних правопорушень.

Можна констатувати, що допит на нинішньому етапі розвитку законодавства, науки і практики тлумачать як: слідчу (розшукову) дію, регламентовану КПК України; інформаційно-пізнавальний процес; практичну діяльність уповноважених КПК України, спрямовану на забезпечення доказування та досягнень кримінального провадження, що реалізують з урахуванням тактичних і психологічних особливостей.

Тож необхідними є наукові дослідження щодо забезпечення дотримання міжнародних стандартів як досудового розслідування та судового розгляду, так і дотримання прав та свобод людини під час кримінального провадження за фактами порушення законів і звичаїв війни.

Нагальною стає потреба в процесі розслідування порушення законів і звичаїв війни дотримуватися загальновизнаних міжнародних стандартів. Повага до цих стандартів, дотримання принципів у галузі забезпечення прав людини й норм міжнародних документів, узгодження з вимогами національного законодавства є необхідною умовою повноправного членства України в Європейському Союзі та запорукою успішної побудови правової держави на основі покращення системи процесуальних гарантій, а також ефективного забезпечення прав людини та громадянина в кримінальному процесі.

Приведення такої слідчої (розшукової) дії, як допит, до вимог міжнародних стандартів (як у кримінальному процесуальному, так і криміналістичному тлумаченні) набуло особливого значення.

Слушно зазначає О. Л. Дульський (2023), що міжнародні стандарти криміналістичного забезпечення збирання доказів органами досудового розслідування виявляються у двох аспектах: 1) норми та принципи міжнародних правових актів і позиції міжнародних судових установ, які висвітлюють положення щодо забезпечення дотримання основоположних прав та свобод людини, так і недопущення їх порушення; 2) стандарти, прийняті міжнародною організацією зі стандартизації, які є рекомендаційними й доступними для широкого кола користувачів, – під час виявлення, витребування, отримання, закріплення, збереження у встановленому порядку криміналістично значущої інформації.

Міжнародні судові установи можуть розробляти стандарти криміналістичного забезпечення збирання доказів. Практика Європейського суду з прав людини як у кримінальному процесуальному,

так і криміналістичному аспектах є європейським стандартом криміналістичного забезпечення збирання доказів органами досудового розслідування. Такі органи зобов'язані дотримуватися практики Європейського суду з прав людини в кримінальному процесуальному аспекті, повинні враховувати його криміналістичні рекомендації. Рішення Міжнародного кримінального суду для нашої країни не мають форми загальнообов'язкових міжнародних стандартів кримінального процесуального спрямування, а щодо криміналістичного аспекту – їх може бути враховано під час збирання доказів органами досудового розслідування на рекомендаційній основі (Dulskyi, 2023).

Академік В. Ю. Шепітько (2023) зазначає про суттєві кроки для реалізації поставлених завдань. Офіс Генерального прокурора спільно з провідними національними експертами з міжнародного гуманітарного права розробив і представив методичні рекомендації «Стандарти розслідування воєнних злочинів. Загальна частина» (Pashkovskiy et al., 2023). Нині перед криміналістикою постають нові завдання, які пов'язані з розробленням наукових рекомендацій у документуванні, фіксації та доказуванні фактів учинення воєнних та інших злочинів міжнародного характеру, використанням можливостей цифрової криміналістики (Shepitko, 2023, p. 27-28).

Для судового розгляду порушення законів і звичаїв війни, зокрема як для судів України, так і Міжнародного кримінального суду, головним є встановлення причинно-наслідкового зв'язку між винними діями країни-агресора й наслідками, які були спричинені протиправними діями. З огляду на ці особливості, українською необхідною є робота з доказовою базою, зокрема документування та розслідування воєнних злочинів, з огляду на міжнародні стандарти доказування, що реалізують шляхом проведення допитів свідків і потерпілих у кримінальних провадженнях щодо порушення законів та звичаїв війни (ст. 438 КК України¹). Ефективне розслідування та судовий розгляд справ про міжнародні злочини Міжнародним кримінальним судом потребує криміналістичного забезпечення, застосування криміналістичних засобів, методів, прийомів із дотриманням міжнародних стандартів (Chornous, 2020, p. 267).

Розслідування воєнних злочинів вимагає від органів досудового розслідування, прокуратури, суду, експертних установ та інших фахівців високого рівня мобілізації, концентрації зусиль і ресурсів, адже доводиться діяти без права на помилку в складних умовах геополітичних, правових, безпекових, тактичних, логістичних, інформаційно-комунікаційних викликів. Успіх реалізації завдань документування воєнних

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

злочинів безпосередньо залежить від стандартизації процесу розслідування, алгоритмізації проведення процесуальних дій, якісної взаємодії між підрозділами, урахування зарубіжного досвіду розслідування злочинних порушень міжнародного гуманітарного права. Важливим є розроблення спеціалізованих підвидових методик, які можна розрізняти, наприклад, залежно від: категорії осіб, щодо яких здійснено напад (удар); об'єкта, на який безпосередньо вчинено напад (удар); засобів, за допомогою яких вчинено напад (удар); способу вчинення протиправних дій щодо особи (осіб); територіальної ознаки; норм особливої частини КК України тощо (Dufeniuk, 2022).

Допит як слідча (розшукова) дія, яка є однією з найпоширеніших у застосуванні на практиці, забезпечує доказування в кримінальному провадженні, теж будують з дотриманням міжнародних стандартів.

Одним із важливих механізмів забезпечення доказування в кримінальних провадженнях є ефективно проведення допиту потерпілих від воєнних злочинів, зумовлених збройною агресією РФ. Метою допиту є збір об'єктивних даних від осіб, які стали свідками або жертвами воєнних дій. За таких умов необхідно провести допит свідків і потерпілих за вимогами кримінального процесуального законодавства, криміналістичними рекомендаціями, урахувавши особливий психологічний стан цих категорій учасників кримінального провадження.

Слідчий, який проводить допит за окреслених умов, повинен мати не лише знання, а й досвід роботи з особами, які пережили травми та стресові ситуації. Допит свідків і потерпілих має бути здійснено відповідно до міжнародних стандартів прав людини, забезпеченням дотримання принципів законності, гуманізму, справедливості, поваги до честі і гідності особи, недопущення та запобігання будь-якому виду примусу. Також важливо забезпечити безпеку та конфіденційність для свідків і потерпілих під час допиту, щоб вони могли почуватися вільно й розкуто під час проведення слідчих (розшукових) дій.

Однак проведення допиту свідків і потерпілих супроводжується різноманітними викликами й перешкодами, такими як складнощі в доступі до свідків та потерпілих через перебування в зоні військового конфлікту, на тимчасово окупованих територіях, навіть відмова окремих осіб співпрацювати з розслідуванням.

Додатковою проблемою може бути брак належної підготовки та ресурсів для проведення допиту, передусім в умовах перебування в зоні військового конфлікту чи поблизу таких територій. Ідеться про комплексний підхід до забезпечення проведення допиту за таких умов: починаючи від належного приміщення, де можна провести допит особи, завершуючи засобами письмової фіксації та відеозапису отриманих показань.

З цією проблемою пов'язана ще одна – забезпечення ефективного та безперешкодного доступу до правосуддя для всіх потерпілих. Ця проблематика потребує окремого дослідження, адже в п. 14 ст. 7 КПК України «доступ до правосуддя та обов'язковість судових рішень»¹ є однією із загальних засад кримінального провадження. З огляду на зазначене, на нашу думку, доступ до правосуддя слід розглядати як окрему повноцінну засаду кримінального провадження. Однак питання сутності доступу до правосуддя як принципу кримінального провадження, його елементів, специфіки організаційної та процесуальної забезпеченості залишаються комплексно не дослідженими, що зумовлює актуальність дослідження сучасного стану доступу до правосуддя в кримінальному провадженні (Balatska, 2020, р. 264-265). Актуальності й нових досліджень у цьому напрямі окреслена проблематика потребує в контексті здійснення кримінального провадження України в умовах воєнного стану та подолання збройної агресії РФ.

Відповідно до Закону України від 1 травня 2022 року № 2201-IX «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану»², законодавець регламентував процесуальний порядок досудового розслідування в умовах воєнного стану. Зокрема, зміни, внесені до КПК України у зв'язку з його прийняттям, стосуються особливого змісту та форми кримінального провадження в умовах воєнного стану.

Відповідно до ч. 1 ст. 615 КПК України³, показання, отримані під час допиту свідка, потерпілого, зокрема одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб, у кримінальному провадженні, що здійснюється в умовах воєнного стану, можуть бути використані як докази в суді виключно у випадку, якщо перебіг і результати такого допиту фіксували за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації. Має бути забезпечено й участь перекладача для перекладу пояснень, показань або документів потерпілого за першої можливості. За наявності обставин, що унеможливають участь перекладача в кримінальному провадженні, дізнавач, слідчий, прокурор має право особисто здійснювати переклад пояснень, показань або

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

² Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану : Закон України від 1 трав. 2022 р. № 2201-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2201-20#Text>.

³ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

документів, якщо він володіє однією з мов, якими володіє потерпілий (ч. 12 ст. 615 КПК України¹).

Також допит свідків і потерпілих може бути проведено в режимі відеоконференції як під час досудового розслідування, так і судового розгляду.

Проведення слідчих (розшукових) дій у режимі відеоконференції може бути застосовано за рішенням слідчого, прокурора, слідчого судді або суду в кожному конкретному випадку, з огляду на обставини кримінального провадження та наявність підстав (Smyrnov, 2021, р. 215). Одержання доказів за допомогою відеоконференції може бути альтернативою, яка дає змогу суду, прокурору або слідчому безпосередньо спостерігати за поведінкою учасника процесуальної дії, його емоціями, жестами, виразом обличчя, голосом, реакцією на поставлені питання, тобто враховувати всю повноту факторів, що впливають на оцінку показань, надає можливість суду безпосередньо заслуховувати показання допитуваного, що, безумовно, сприяє ретельнішому встановленню обставин вчиненого кримінального правопорушення, на відміну від одержання доказів за допомогою виконання доручення про провадження процесуальної дії, де вимогу про безпосередність дослідження доказів не реалізують зовсім (Smyrnov, 2021, р. 217).

Саме з використанням відеоконференції можна проводити допит свідків і потерпілих під час розслідування порушення законів та звичаїв війни за умови, коли ці особи перебувають на значній відстані територіально (зокрема за межами України). Крім процесуальної та фінансової економії, так реалізують завдання мінімізації стресової ситуації для процесуального учасника.

Задля виконання завдань кримінального провадження за складних слідчих ситуацій допиту свідків і потерпілих під час розслідування порушення законів та звичаїв війни використовують правовий механізм, визначений ст. 225 КПК України «Допит під час досудового розслідування в судовому засіданні». Згідно з ч. 1 ст. 225 КПК України, «у виняткових випадках, пов'язаних із необхідністю отримання показань під час досудового розслідування, якщо через існування небезпеки для життя і здоров'я особи, її тяжкої хвороби, наявності інших обставин, що можуть унеможливити її допит у суді або вплинути на повноту чи достовірність показань, сторона кримінального провадження, представник юридичної особи, стосовно якої здійснюється провадження, мають право звернутися до слідчого судді з клопотанням провести допит такої особи в судовому засіданні, в тому числі одночасний допит двох чи більше вже допитаних

осіб... У порядку, визначеному цією статтею, може бути допитаний свідок, потерпілий, а також особа, стосовно якої уповноваженим органом прийнято рішення про обмін як військово-полоненого...»².

С. І. Гречана у своєму дослідженні визначила підстави проведення такого виду допиту, а саме запропонувала перелік «інших обставин, що є підставою для проведення такого виду допиту. Це: 1) незадовільний стан здоров'я, похилий вік особи та інші обставини, які можуть свідчити про ризики щодо можливості надати показання під час судового розгляду; 2) тривале відрядження, виїзд на роботу, навчання або постійне проживання особи за межі України; 3) особа є громадянином іноземної держави, постійно проживає за межами України, або особа перебуває на території України без законних підстав і підлягає видворенню за межі України; особа є військовослужбовцем Збройних Сил України, а також інші категорії осіб, які визначені Законом України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»³, залучені до захисту незалежності, суверенітету й територіальної цілісності України, що унеможлиблює їх участь під час судового розгляду справи; 4) відсутність постійного місця проживання та постійної роботи, коли такі обставини унеможливають участь особи під час судового розгляду справи, наявні обґрунтування щодо неможливості застосування інших способів отримання показань особи (зокрема, проведення допиту в режимі відеоконференції). Наприклад, це ситуація, коли особа – учасник кримінального провадження – проживає в зоні, де проводиться операція Об'єднаних сил, на тимчасово окупованій Російською Федерацією території України; 5) вікові, моральні, психологічні особливості особи неповнолітнього учасника кримінального провадження, передусім за умови вчинення щодо неповнолітнього насильницького кримінального правопорушення. У зв'язку з дією воєнного стану в Україні, подоланням збройної агресії Російської Федерації перелік випадків, які надають підстави для проведення допиту особи слідчим суддею, згідно з положенням ч. 1 ст. 225 КПК України, у тлумаченні як «інших обставин» слід доповнити і такою: 6) у зв'язку з дією воєнного стану в Україні, подоланням збройної агресії Російської Федерації встановити місце перебування учасника кримінального провадження та забезпечити його залучення до судового розгляду буде неможливо або ускладнено, що матиме негативні наслідки для досягнення завдань кримінального провадження (Hrechana, 2023). Зазначені підстави цілком може бути застосовано й щодо допиту

² Там само.

³ Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту : Закон України від 22 жовт. 1993 р. № 3551-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text>.

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

свідків і потерпілих під час досудового розслідування порушення законів та звичаїв війни в судовому засіданні.

Допитуючи особу під час досудового розслідування в судовому засіданні в порядку ст. 225 КПК України, слідчий суддя повинен ураховувати, що ця особа перебуває в складному життєвому, психологічному чи іншому вразливому стані, спровокованому, зокрема, вчиненням кримінального правопорушення, і тактика спілкування з ними потребує особливого, психологічно виваженого підходу (Hrechana, 2023).

Міжнародний досвід вимагає за наявності підстав вважати, що показання потерпілих і свідків воєнних злочинів, зафіксовані у відповідних протоколах допиту, стануть об'єктом розгляду в Міжнародному кримінальному суді, тож обов'язково слід дотримуватися відповідних міжнародних правил доказування (Matiushkova, 2023).

Тактичні і психологічні особливості проведення допиту свідків та потерпілих під час розслідування порушення законів і звичаїв війни осіб мають враховувати їх індивідуальні риси, однак слід виокремити загальні засади такого допиту.

Перш за все необхідним є попереднє вивчення як події воєнного злочину, так і особи свідка чи потерпілого. Слідчому необхідно одержати інформацію про його життєвий шлях, професію, освіту, соціальний статус, умови роботи, спосіб життя, типові форми поведінки, зацікавлення та уподобання, психологічні властивості, ставлення до вчинених злочинних дій, заподіяні наслідки. Оскільки в процесі допиту відбувається не тільки збір інформації, а й психологічний вплив, є можливість визначити схильність особи до навіюваності, комунікативність, загальну тривожність й агресивність тощо. Основними методами одержання зазначеної інформації є: безпосереднє та опосередковане спостереження; бесіда; аналіз дій і поведінки; метод експертних оцінок шляхом залучення спеціалістів різного профілю.

Тобто підготовка до допиту є вагомим умовою його проведення на належному рівні. Без цього складно, а іноді неможливо, з одного боку, отримати необхідну й достатню кількість інформації про обставини вчиненого кримінального правопорушення та надати правову оцінку, з другого – звести до мінімуму можливість психічного травмування допитуваного необхідністю відтворення подій трагічного, насильницького чи сексуального характеру, які доволі часто є складовими відповідної події, що в умовах воєнного стану набуло поширення на окупованих РФ територіях нашої держави (Pletenets, 2022, p. 74).

Обов'язковою складовою допиту за цих умов є встановлення психологічного контакту. На переконання Ю. М. Черноус (2020), встановлення психологічного контакту – це завдання, яке постає

за умови проведення слідчих (розшукових), інших процесуальних дій, а досягається шляхом застосування системи тактичних прийомів (тактичних комбінацій) психологічного впливу. Передумовою встановлення психологічного контакту є комплексне вивчення особи, з якою буде проведено таку дію, зокрема психологічне, а також аналіз ситуації, що склалася в кримінальному провадженні.

Актуальним постає питання комунікативної готовності слідчого під час проведення слідчих (розшукових) дій, тобто інтегральний стан слідчого, який визначає його здатність до ефективної соціальної взаємодії (Pasko, & Horoshko, 2022, p. 274).

На підставі невербальних ознак можна дійти висновку про актуальний емоційний стан допитуваного, його індивідуальні психологічні риси, тому допит є джерелом як вербальної, так і невербальної інформації.

Важливим є завдання забезпечення атмосфери психологічної безпеки в процесі проведення допиту свідків і потерпілих під час розслідування порушення законів та звичаїв війни як шляхом застосування системи правових гарантій, так і в аспекті самовідчуття особи. Адже ризики заподіяння психологічної травми особі в процесі надання показання та «переживання» події злочину є доволі високими, тому слід застосувати тактичні прийоми зниження психологічного напруження. З цією метою використовують допомогу спеціаліста-психолога, який надасть фахову допомогу під час виконання окреслених завдань.

Висновки

Для судового розгляду порушення законів і звичаїв війни, зокрема як для судів України, так і Міжнародного кримінального суду, основним завданням є встановлення причинно-наслідкового зв'язку між винними діями країни-агресора й наслідками, які були спричинені протиправними діями. Необхідною є ретельна робота з доказовою базою, а саме стосовно документування та розслідування воєнних злочинів відповідно до міжнародних стандартів, що реалізують шляхом проведення допитів свідків і потерпілих у кримінальних провадженнях за ст. 438 КК України.

Кримінальне процесуальне законодавство України, крім загальних засад, регламентує особливий порядок здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану, що стосується проведення допиту свідків і потерпілих під час розслідування порушення законів та звичаїв війни.

Наприклад, ідеться про обов'язковий відеозапис допиту свідка, потерпілого, результати якого можуть бути використані як під час досудового розслідування, так і судового розгляду.

Також допит свідків і потерпілих може бути проведено в режимі відеоконференції, зокрема за умови, коли ці особи перебувають на значній відстані територіально (зокрема й за межами України). Крім процесуальної та фінансової економії, у такий спосіб мінімізують стресову ситуацію для процесуального учасника.

Задля виконання завдань кримінального провадження за складних слідчих ситуацій допиту свідків і потерпілих під час розслідування порушення законів та звичаїв війни використовують правовий механізм, визначений ст. 225 КПК України «Допит під час досудового розслідування в судовому засіданні».

Тактичні та психологічні особливості проведення допиту свідків і потерпілих під час розслідування порушення законів та звичаїв війни мають враховувати їх індивідуальні риси, водночас необхідно враховувати й загальні засади допиту.

Передусім слід здійснити попереднє вивчення як події воєнного злочину, так і особи свідка чи потерпілого. За допомогою вербальних і невербальних ознак можна дійти висновку про актуальний емоційний стан допитуваного, його індивідуальні психологічні риси. Тож допит – це джерело як вербальної, так і невербальної інформації.

Обов'язковою складовою допиту є встановлення психологічного контакту. Слід зосередити увагу на забезпеченні атмосфери психологічної безпеки в процесі проведення допиту свідків і потерпілих під час розслідування порушення законів та звичаїв війни як шляхом застосування системи правових гарантів, так і щодо аспекту самовідчуття особи. З цією метою залучають спеціаліста-психолога, який надасть фахову допомогу під час виконання окреслених завдань.

References

- [1] Balatska, O. (2020). Access to justice as a general basis of criminal proceedings. *Entrepreneurship, economy and law*, 8, 262-268. doi: 10.32849/2663-5313/2020.8.43.
- [2] Chornous, J.M. (2020). Topical issues of investigation and trial by an international criminal court of cases of international crimes. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 27(4), 268-281. doi: 10.37635/jnalsu.27(4).2020.267-281.
- [3] Chornous, Yu.M. (2020). Psychological foundations of the implementation of tactical techniques. *Legal psychology*, 1(26), 13-22. doi: 10.33270/03202601.13.
- [4] Chornous, Yu.M., & Vlasenko, S.O. (2022). Peculiarities of interrogation tactics during the investigation of illegal possession of a vehicle. *Legal psychology*, 1(30), 74-79. doi: 10.33270/03223001.74.
- [5] Denysovskiy, M.D., & Rodenko, T.A. (2023). Tactical features of interrogation and their characteristics. *Galician studios*, 1, 17-21. doi: 10.32782/galician_studies/law-2023-1-3.
- [6] Dufeniuk, O. (2022). Investigation of war crimes in Ukraine: challenges, standards, innovations. *Baltic Journal of Legal and Social Sciences*, 1, 46-56. doi: 10.30525/2592-8813-2022-1-6.
- [7] Dul'skiy, O.L. (2023). International standards of forensic support of evidence collection by pre-trial investigation bodies. *Scientific Bulletin of the International Humanitarian University*, 64, 128-133. doi: 10.32841/2307-1745.2023.64.24.
- [8] Hloviuk, I. (2022). *Verdicts under Art. 438 of the Criminal Code of Ukraine: violations of the laws and customs of war (from February 24, 2022)*. Retrieved from https://drive.google.com/file/d/1BsWp84Q_pB_2oHkTS_A_PN_OPKwBY8kk/view?fbclid=IwAR1vHxcQcv53dk6026bfMLmPpCUZW9fx7ARE05oDiGDmC2qOmUZHrhWSTyM.
- [9] Hotvianska, M.A. (2019). Tactics of interrogation of a minor involved in criminal activity (separate aspects). *Bulletin of the Luhansk State University of Internal Affairs named after E.O. Didorenko*, 2(86), 246-254. doi: 10.33766/2524-0323.86.246-257.
- [10] Hrechana, S.I. (2023). Concepts, tasks and legal principles of interrogation during a pre-trial investigation in a court session by an investigating judge. *Scientific bulletin of public and private law*, 1, 243-252. doi: 10.32844/2618-1258.2023.1.42.
- [11] Hrechana, S.I. (2023). Organizational and tactical principles of interrogation during pre-trial investigation in a court session by an investigating judge. *KELM*, 5(57), 154-159. doi: 10.51647/kelm.2023.5.26.
- [12] Matiushkova, T.P. (2023). Procedural and tactical features of interrogation of victims and witnesses of war crimes. *Current aspects of forensic and psychological support of law enforcement activities: proceedings of III All-Ukrainian science and practice conference* (pp. 115-120). Odesa: ODUVS.
- [13] Nikitina-Dudikova, H.Yu. (2020). Tactics of interrogation of minor victims of crimes against sexual freedom and sexual integrity. *Legal psychology*, 26, 77-84. doi: 10.33270/03202601.77.
- [14] Pashkovskiy, M.I., Krapyvin, Ye.O., & Yavorska, V.V. (et al.). (2023). *Standards for the investigation of war crimes. General part*. Kyiv.

- [15] Pasko, O.M., & Horoshko, V.V. (2022). Communicative readiness of the investigator as a necessary component of the interrogation of minors. *South Ukrainian legal journal*, 1-2, 273-277. doi: 10.32850/sulj.2022.1-2.48.
- [16] Pletenets, V.M. (2022). Peculiarities of preparation for interrogation of minors on the facts of violent, sexual or tragic events under martial law. *Science and technology today*, 13(13), 67-76. doi: 10.52058/2786-6025-2022-13(13)-67-76.
- [17] Shepitko, V.Yu. (2023). International standards for the use and research of digital information in the investigation of war crimes. *Current issues of criminology and forensic examination: materials of interagency. science and practice conference* (pp. 27-30). V.V. Cherniei, S.D. Husariev, & S.S.Cherniavskiyi (et al.). (Eds.). Kyiv: Nats. akad. vnutr. sprav.
- [18] Smyrnov, M.I. (2021). Peculiarities of conducting an interrogation using a video conference in the field of international legal assistance. *Law and society*, 2, 212-217. doi: 10.32842/2078-3736/2021.2.29.

Список використаних джерел

- [1] Балацька О. Доступ до правосуддя як загальна засада кримінального провадження. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 8. С. 262–268. doi: 10.32849/2663-5313/2020.8.43.
- [2] Chornous J. M. Topical issues of investigation and trial by an international criminal court of cases of international crimes. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*. 2020. Vol. 27. No. 4. P. 268–281. doi: 10.37635/jnalsu.27(4).2020.267-281.
- [3] Черноус Ю. М. Психологічні основи реалізації тактичних прийомів. *Юридична психологія*. 2020. № 1 (26). С. 13–22. doi: 10.33270/03202601.13.
- [4] Черноус Ю. М., Власенко С. О. Особливості тактики допиту у процесі розслідування незаконного заволодіння транспортним засобом. *Юридична психологія*. 2022. № 1 (30). С. 74–79. doi: 10.33270/03223001.74.
- [5] Денисовський М. Д., Роденко Т. А. Тактичні особливості проведення допиту та їх характеристика. *Галицькі студії*. 2023. № 1. С. 17–21. (Серія «Юридичні науки»). doi: 10.32782/galician_studies/law-2023-1-3.
- [6] Дуфенюк О. Розслідування воєнних злочинів в Україні: виклики, стандарти, інновації. *Baltic Journal of Legal and Social Sciences*. 2022. № 1. С. 46–56. doi: 10.30525/2592-8813-2022-1-6.
- [7] Дульський О. Л. Міжнародні стандарти криміналістичного забезпечення збирання доказів органами досудового розслідування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2023. Вип. 64. С. 128–133. (Серія «Юриспруденція»). doi: 10.32841/2307-1745.2023.64.24.
- [8] Гловюк І. Вироки за ст. 438 КК України: порушення законів та звичаїв війни (з 24 лютого 2022 року) : дослідження. URL: https://drive.google.com/file/d/1BsWp84Q_pB_2oHkTS_A_PN_OPKwBY8kk/view?fbclid=IwAR1vHxcQcv53dk6026bfMLmPpCUZW9fx7ARE05oDiGDmC2qOmUZHrhWSTyM.
- [9] Готвянська М. А. Тактика допиту неповнолітнього, втягнутого у злочинну діяльність (окремі аспекти). *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2019. № 2 (86). С. 246–254. doi: 10.33766/2524-0323.86.246-257.
- [10] Гречана С. І. Поняття, завдання та правові засади допиту під час досудового розслідування в судовому засіданні слідчим суддею. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2023. Вип. 1. С. 243–252. doi: 10.32844/2618-1258.2023.1.42.
- [11] Гречана С. І. Організаційно-тактичні засади допиту під час досудового розслідування в судовому засіданні слідчим суддею. *KELM*. 2023. № 5 (57). С. 154–159. doi: 10.51647/kelm.2023.5.26.
- [12] Матюшкова Т. П. Процесуальні і тактичні особливості допиту потерпілих і свідків воєнних злочинів. *Актуальні аспекти криміналістичного та психологічного забезпечення правоохоронної діяльності* : зб. матеріалів III Всеукр. наук.-практ. конф. (Одеса, 23 верес. 2023 р.). Одеса : ОДУВС, 2023. С. 115–120.
- [13] Нікітіна-Дудікова Г. Ю. Тактика допиту малолітніх потерпілих від злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості. *Юридична психологія*. 2020. № 26. С. 77–84. doi: 10.33270/03202601.77.
- [14] Стандарти розслідування воєнних злочинів. Загальна частина : метод. рек. / [М. І. Пашковський, Є. О. Крапивін, В. В. Яворська та ін.]. Київ, 2023. 112 с.
- [15] Пасько О. М., Горощко В. В. Комунікативна готовність слідчого як необхідний складник допиту неповнолітніх. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 1–2. С. 273–277. doi: 10.32850/sulj.2022.1-2.48.
- [16] Плетенець В. М. Особливості підготовки до допиту неповнолітніх за фактами подій насильницького, сексуального чи трагічного характеру в умовах воєнного стану. *Наука і техніка сьогодні*. 2022. № 13 (13). С. 67–76. doi: 10.52058/2786-6025-2022-13(13)-67-76.

- [17] Шепітько В. Ю. Міжнародні стандарти щодо використання та дослідження цифрової інформації в розслідуванні воєнних злочинів. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи* : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 30 листоп. 2023 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 27–30.
- [18] Смирнов М. І. Особливості проведення допиту за допомогою відеоконференції у сфері міжнародної правової допомоги. *Право і суспільство*. 2021. № 2. С. 212–217. doi: 10.32842/2078-3736/2021.2.29.

Features of Interviewing Witnesses and Victims during the Investigation of Violations of the Laws and Customs of War

ZHOVTIUK Oleksandr

Deputy Director of Educational Work of the Kyiv Lyceum of Security Orientation and National-Patriotic Education of the National Academy of Internal Affairs
Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5734-8356>

Abstract. One of the main tasks of our state is to repulse the armed aggression of the Russian Federation, restore the violated rights and freedoms of Ukrainian citizens, and ensure the principle of irreversibility of responsibility for those guilty of war crimes in Ukraine. Under these circumstances, there is a need for a pre-trial investigation of a war crime under Art. 438 of the Criminal Code of Ukraine "Violation of the Laws and Customs of War" and conducting important investigative (investigative) actions – interrogation of witnesses and victims in criminal proceedings. The purpose of the article is to study the tactical and psychological features of the interrogation of witnesses and victims during the investigation of violations of the laws and customs of war. In order to achieve it, the following tasks were solved: the interpretation of interrogation at the current stage of the development of legislation, science and practice was revealed; the investigation of violation of the laws and customs of war is characterized; tactical and psychological peculiarities of the interrogation of witnesses and victims during the investigation of violations of the laws and customs of war were formed. In addition to philosophical methods and methods of formal logic (analysis, synthesis, deduction, induction), special legal methods (comparative-legal-systemic-structural) and the method of systemic analysis were used to achieve the set tasks. It was established that the interrogation at the current stage is interpreted as an investigative (search) action, regulated by the Criminal Procedure Code of Ukraine; informational and cognitive process; the practical activity of the representatives of the CCP of Ukraine, aimed at ensuring the proof and achievements of criminal proceedings, which is implemented taking into account tactical and psychological features. It is emphasized that for the trial of violations of the laws and customs of war, in particular, both for the courts of Ukraine and the International Criminal Court, the main task is to establish a cause-and-effect relationship between the culpable actions of the aggressor country and the consequences that were caused by illegal actions. Taking into account these features, it is necessary to work carefully with the evidence base, in particular the documentation and investigation of war crimes, in accordance with international standards, which is implemented, including by conducting interrogations of witnesses and victims in criminal proceedings under Art. 438 of the Criminal Code of Ukraine. The criminal procedural legislation of Ukraine, in addition to the general principles, regulates the specifics of the procedure for carrying out criminal proceedings under martial law, which concerns the interrogation of witnesses and victims during the investigation of violations of the laws and customs of war. First of all, we are talking about the mandatory video recording of the interrogation of the witness, the victim, the results of which can be used both during the pre-trial investigation and the trial. Interrogation of witnesses and victims can be conducted in the mode of a video conference, and the legal mechanism specified in Art. 225 of the Criminal Procedure Code of Ukraine "Interrogation during the pre-trial investigation in the court session". Tactical and psychological features of the interrogation of witnesses and victims during the investigation of violations of the laws and customs of war should take into account their individual characteristics. Mandatory components are: preliminary study of both the event of the war crime and the identity of the witness or victim; establishment of psychological contact; providing an atmosphere of psychological safety, etc., which can be implemented with the help of a specialist psychologist.

Keywords: human rights; international crime; criminal proceedings; investigative (search) action; forensic support; martial law.